

Гонта І. А.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

АД'ЕКТИВНІ КОМПОЗИТИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ З МЕТАФОРИЧНИМ ЗНАЧЕННЯМ ТА ПРОБЛЕМА ЇХ ПЕРЕКЛАДУ

У статті розглядаються найпродуктивніші морфологічні моделі утворення метафорично переосмислених композит-прикметників, що виникли в американському сленгу, пропонуються принципи та приклади їх адекватного перекладу з урахуванням прагматичного та образного значення.

Ключові слова: ад'єктивна композита-метафора.

У сучасному словотворі англійської мови слова, утворені шляхом основоскладання та парасинтезу, складають значний прошарок у лексичній системі і традиційно були в центрі уваги багатьох лінгвістів, які розглядали їх у семантичному, структурному, функціональному, когнітивному аспектах (Н. Marchand, О. Д. Мешков, Л. Ф. Омельченко і т.д.). Проте значно меншу увагу було приділено вивченню ад'єктивних композит. Особливий інтерес становлять композити з метафоричним значенням. Ад'єктивні композити з метафоричним значенням є досить чисельним лексичним пластом в мовному субстандарті, зокрема в американському сленгу, їх кількість (262 лексеми, зібрані шляхом повної вибірки зі словників американського сленгу) вказує на суттєвість цієї групи композит. При цьому було зібрано лише лексеми, яким притаманні всі критерії цільнооформленості, включаючи графічний, тобто написання разом або через дефіс, якщо ж взяти до уваги лексеми, які ще не зафіксовані графічно цільнооформленими композитами (хоча вже є ними функціонально), то кількість таких прикметників буде значно більшою.

Структурне моделювання композит з урахуванням семантики їх компонентів раніше було предметом дослідження [7], як і структурне моделювання субстантивних композит з урахуванням метафоричного переосмислення їх компонентів [1, с. 111–157]. Проте поза увагою залишилися ад'єктивні композити-метафори (КМ), дієслова та прислівники, що хоча кількісно поступаються іменникам, але є надзвичайно важливим та цікавим **об'єктом** для дослідження завдяки складній морфологічній структурі та ідіоматичному значенню. Внутрішня метафорична форма ад'єктивних композит-метафор може бути надзвичайно складною для розуміння і вимагає ретельної уваги та детального дослідження.

Актуальність теми зумовлена сучасним станом досліджень у галузі композитології та соціолінгвістики. Роль сленгу в англійській мові величезна, ад'єктивні композити метафоричного характеру складають суттєву частину сленгового вокабуляру і завдяки семантиці та структурі представляють труднощі для розуміння та адекватного перекладу.

Об'єктом дослідження у статті є лише ад'єктивні КМ, вибрані методом суцільної вибірки із словників американського сленгу, кількість яких склала 262 лексеми. Було розглянуто лише лексеми, яким притаманні всі критерії цільнооформленості, включаючи графічний, тобто написання разом або через дефіс.

Предметом дослідження є семантичні, структурні, словотвірні характеристики ад'єктивних КМ, а також особливості їх перекладу.

Мета дослідження – схарактеризувати моделі утворення ад'єктивних композит метафоричної семантики, з'ясувати їх специфіку та варіювання рівнів номінації в межах лексем однієї моделі; визначити узагальнену семантику утворених лексем та особливості їх перекладу. У статті описано лексеми лише adj+n, (adj+n)+ed, n+n, n+p2, за якими утворено найбільше ад'єктивних КМ.

Ад'єктивні КМ структурно розпадаються на безпосередньо складні та складнопохідні. Диференційною рисою ад'єктивних КМ є високий відсотковий склад складнопохідних лексем, більшість з яких складають бахуврихи, тобто композити зі значенням посесивності.

Проблема перекладу композит-метафор окремо, або в сленгу українською мовою уже підіймалася [2; 3; 4; 5; 6]. Головною проблемою перекладу ад'єктивних КМ є пошук адекватних мовних одиниць в українській мові, котрі відповідні в плані образного та прагматичного значення, що далеко не завжди є можливим через ряд причин: 1) екстралінгвістичні відмінності україномовного та англomовного світів; 2) невідповідність соціальної ролі сленгу в українській та англійській мові.

Слід зазначити, що в процесі перекладу неможливо уникнути втрати морфологічної форми та образного значення ад'єктивного сленгізму англійської мови. По-перше, українська мова є синтетичною і, володіючи розвинутим арсеналом афіксів як у літературній мові, так і в мовному субстандарті, не схильна до продукування структурно-складних слів у такій кількості, як англійська мова. Тому дуже часто ад'єктивні складні та складнопохідні сленгізми замінюються простими або похідними українськими сленгізмами, а у випадку відсутності адекватного сленгізму, слід вдаватися до заміни його стилістично нейтральним словом, або вдаватися до експлікації. По-друге, як правило, втрачається образ, створений метафорою в англійській мові і, у випадку знаходження сленгового відповідника, відбувається його заміна іншим образом, утвореним в українській або російській мові. У статті переклад ад'єктивних сленгових КМ подано як літературними так і, по-можливості, субстандартними словами або словосполученнями української мови.

Кількісне опрацювання матеріалу показало, що в американському субстандарті найпродуктивнішою в кількісному відношенні є модель **adj+n**: 41 лексема, яка традиційно вважається словотвірною моделлю іменників. Цей факт частково пояснюється конверсією: 8 ад'єктивних КМ утворились в результаті ад'єктивізації утворених раніше та зафіксованих словниками іменників: *badass adj.* *войовничий* ↔ *п. войовнича особа*; *deadpan ad.* *тупий, нудний* ↔ *п. тупа пика*; *fat-cat adj.* *богатий* ↔ *п. багатий, круте лик, товстосум*; *hard-ass ad.* *різкий або забіякуватий, укр.сл. борзий, нарваний* ↔ *п. різка та забійкувата людина*; *hot-shot adj.* *пишний* ↔ *п. важлива та енергійна людина*; *oddball ad.* *дивний, особливий* ↔ *п. ексцентрична людина, укр.сл. клінічний, крезанутий, шизанутий*; *double-dome adj.* *баикуватий, ботан* ↔ *п. розумна людина*; *wet-nose adj.* *зелений, недосвідчений* ↔ *п. шмаркач*; *pumb-nuts adj.* *тупий* ↔ *п. телепень*. Сюди ж можна віднести і ті КМ, що утворилися у несленгових пластах мови і набули метафоричного переосмислення у сленгу. Всі вони також конвертували із іменників у прикметники: *back-door adj.* *ненадійний, укр.сл. стрьомний*; *hard-core adj.* *1. порнографічний, укр.сл. порнушний 2. потужний, сильний*; *lightweight adj.* *1. незначний 2. непослідовний*; *wildcat adj.* *1 натхненний, активний, енергійний, укр.сл. вжарений, бзіканутий; 2 секретний, невідомий 3. несанкціонований (н-д: нафтова свердловина або шахта, відкрита на території, що є власністю іншої людини).*

Решта лексем моделі є конвертованими від значень вихідних ад'єктивних словосполучень і за семантикою моделі співпадають зі складнопохідними прикметниками моделі (adj+n)+ed. Різниця між ними – у відсутності словотвірного форманта -ed, що можна пояснити тенденцією до економії мовних засобів. Цей постулат підтверджується наявністю семантико-морфологічних корелятивів: складнопохідне слово – складне слово: *barefaced adj.* = *bareface adj.* *неприкритий, сміливий, зухвалий, очевидний, укр.сл. борзий, крезанутий, крезушний*; *wild-assed adj.* = *wild-ass adj.* *нестриманий, неприборканий, укр.сл. відморожений, гонник*.

13 КМ є бахуврихи, 6 з яких мають аналогічний ітеративний компонент – *ass*: *dumb-ass adj.* дурний, безглуздий, укр.сл. *дерев'яний, дерев'яний по поясу*; *hairy-ass adj.* 1. збуджуючий, буйний 2. мужній, чоловічий, укр.сл. *мачо, мачовий*; *hard-ass adj.* сильний, укр.сл. *к*; *soft-ass adj.* 1. слабкий, хирлявий, укр. сл. *дохлий* 2. неефективний; *stupid-ass adj.* дурний, тупий. Інші КМ-бахуврихи: *deadpan adj.* з незворушнім виразом обличчя; *double-dome adj.* інтелектуальний; *wet-nose adj.* шмаркач.

В більшості КМ-бахуврихи другий компонент, що позначає частину тіла людини, знаходиться у відношенні партитивності до об'єкта, а перший компонент – метафоризований. Виключенням є слова *deadpan* та *double-dome* укр.сл. *ботан*, в яких метафоризовано цілий ономазіологічний комплекс.

КМ, що не є бахуврихи, складаються, в основному, з двох компонентів, що знаходяться у відношенні вторинної номінації до об'єкта, через який вони називають характеристику: *fair-weather adj.* – 1) тимчасовий, 2) ненадійний, укр.сл. *стрьомний*; *fat-cat adj.* – *те, що має відношення до багатства та багатіїв*; *hard-rock adj.* – 1) суворий, 2) забіякуватий; *hard-shell adj.* – суворий, консервативний; *roundhouse adj.* – виконаний потужним круговим ударом руки (про удар); *surefire adj.* – 1) безвідмовний, 2) ефективний, 3) певний, укр.сл. *залізний*; *top-notch adj.* – досконалий, найвищої якості, укр.сл. *суперовий*; *whitebread adj.* – нудний, буденний. Виключенням можна вважати лексеми *oddball adj.*, що є конвертивом від іменника, та *superfly adj.* – прекрасний, пишний (перший конституент – в прямому значенні). Лексема *rubberchicken adj.* про неапетитну їжу, укр.сл. *помії, параша* є ідіомою, утвореною на базі певного контексту. Другий компонент композити в певній екстралінгвістичній ситуації може виступати у прямому значенні.

В композиті *hairy-ass* в якості першого компонента виступає основа відіменникового прикметника.

Модель n+n. Було знайдено 27 лексем цієї моделі. Використання цієї моделі для утворення прикметників можна пояснити тими ж причинами, що й використання ад'єктивів моделі *adj+n*, зокрема конверсією: 7 таких композит є дериватами від іменників-сленгізмів, при цьому механізмом деривації слугує безафіксальний спосіб словотвору (конверсія): *birdturd* пр. – дурний, гидкий, укр.сл. *гидотний* – ім. гидка людина, укр.сл. *чмо, скотва*; *cornball* пр. дурний, ідіотський – ім. дурень або вульгарний жартун, укр.сл. *пошляк*; *glamour-puss* пр. чарівний – ім. романтик; *lardhead* пр. дурний – ім. дурень, укр.сл.; *loveu-doveu* пр. ніжний, закоханий – ім. 1) любов, дружба, 2) кохана, коханка, укр.сл. *зазноба, кузинка*; *rotgut* пр. – міцне, пекуче, укр.сл. – *озвірин, термоядерне* – ім. 1) міцне або нерозбавлене спиртне, укр.сл. *озвірин*, 2) слабке або низькопробне пиво, укр.сл. *бормотуха, шмурдяк*; *scumbag* пр. – нікчемний – ім. 1) презерватив, укр.сл. *гандон, нацююрник, смокінг, бронезилет, скафандр*, 2) нікчема; *crackpot* пр. – *те, що стосується божевільних ідей або пропозицій*, укр. сл. *крзанутий* – ім. людина з дивними або божевільними ідеями.

Деякі КМ, що входять до цієї групи, утворені на основі первинного значення іменника, котрий слугував дериваційною базою. Тут має місце звуження значення іменника, іноді аж до виділення певної характерної риси, на основі якої і відбувається метафоричний перенос значення одночасно з процесом конверсії: *apple-pie adj.* перен. акуратний, досконалий – н. пр. яблучний *пиріг*; *barnyard adj.* перен. гидкий, мерзенний, непристойний – н. пр. амбарний *двір*; *bedrock adj.* перен. основний, фундаментальний – н. пр. геолог. *корінна порода*; *gingerbread adj.* перен. дивно прикрашений – н. дивна краса, укр. сл. *прибамбас* – н. пр. меласовий *пиріг*, прикрашений імбиром; *jerkwater adj.* перен. незначний, відсталий укр. сл. *дрімучий* – н. пр. потяг у сільській місцевості (назва походить від часів, коли залізничні були погано забезпечені водою і потяги мали

зупинятися біля джерел, щоб запастись водою). В останній лексемі спостерігається також елемент метонімії.

Кілька композит цієї моделі характеризуються наявністю семантико-морфологічних корелятив-складнопідрядних прикметників, утворених за моделлю (n+n)ed: *airbrain* adj. = *airbrained* adj. тупий, нудний; *airhead* adj. = *airheaded* adj. в тому ж значенні; *birdbrain* adj. = *birdbrained* adj. дурний; *candy-ass* adj. = *candy-assed* adj. боягузливий, укр. сл. сцикливий; *chucklehead* adj. = *chuckleheaded* adj. тупий; *man-size* adj. = *man-sized* adj. великий, особл. про порцію їжі. Отже, утворення такої морфологічної структури у цих КМ пояснюється скороченням форманта -ed у дериваційних складнопідрядних лексемах з метою економії мовних засобів.

Для сприйняття семантики КМ-ідіоми *magnum-force* adj. дуже сильний, слід вдатися до трансформаційного аналізу задля перетворення лексеми у конструкцію *with a force of magnum revolver*. Метафоричне найменування зброї мотивоване схожістю з великою винною пляшкою *magnum*. Другий метафоричний перенос здійснювався за схожістю характеристик зброї та об'єкта, що кваліфікується лексемою. Перекласти цю композити можна українським сленгізмом *термоядерний*.

Таким чином, ад'єктивні композити з метафоричним значенням є важливим лексичним пластом англійської мови, а особливо сленгу, зокрема американського сленгу, про що свідчать морфологічні моделі їх утворення. Українська мова не схильна до продукування такої кількості композит, тому для адекватної передачі значення англійського ад'єктивного композитного сленгізму слід вдаватися до пошуку українського сленгового відповідника будь-якої морфологічної структури. Як правило, при виборі відповідника перекладачу слід керуватися принципом збереження прагматичного значення, що ж до образного значення, то його втрата в більшості випадків є незворотною. Подальшими перспективами досліджень можуть бути дієслівні та прислівникові композити-метафори в аспекті їх структури, семантики та перекладу.

Л і т е р а т у р а :

1. Гонта І. А. Структурні та семантичні особливості композит-метафор у американському сленгу : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / І. А. Гонта ; Київськ. держ. лінгв. ун-т. – К., 2000. – 190 с.
2. Гонта І. А. Проблеми перекладу англійського сленгу українською та російською мовами / І. А. Гонта // Матеріали 4 Міжнародного лінгвістичного семінару “Компаративістика і типологія у сучасній лінгвістичній науці: здобутки і проблеми” 10 – 13 червня 2005 р. – Донецьк : ДонНУ, 2005. – С. 44–47.
3. Гонта І. А. Щодо проблеми перекладу американського сленгу українською та російською мовами / І. А. Гонта // Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції “Соціокультурні та етнолінгвістичні проблеми галузевого перекладу в парадигмі Євроінтеграції. – Київ : НАУ-друк, 2009. – С. 51–55. Тези у фаховому виданні.
4. Гонта І. А. Національно-специфічні мовні одиниці в американському, українському та російському сленгу як проблема перекладу / І. А. Гонта // Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції “Економічне відродження України”. – Київ : Міжнародний науково-технічний ун-т ім. академіка Юрія Бугая, 2009. – С. 317–319.
5. Гонта І. А. Способи перекладу композити-метафори в англійській мові / І. А. Гонта // Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В.Винниченка. – Вип. 116. – 2013. – С. 106–110.
6. Гонта І. А. Особливості перекладу англійських композит-бахуврихи українською мовою / І. А. Гонта // Наукові записки. Серія: Філологічні науки. Книга 3. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2014. – С. 50–53.
7. Никошкова К. В. Соотносительность сложных слов и словосочетаний в современном английском языке : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / К. В. Никошкова. – М., 1969. – 23 с.
8. Пиркало С. Український молодіжний сленг сьогодні / укладач С. Пиркало ; за редакцією та післямовою Ю. Мосенкіса. – К. : Мова та історія, 1999. – 88 с.

9. Ставицька Леся. Український жаргон / Л. Ставицька. – К. : Критика, 2005. – 496 с.
10. Chapman L. R. American Slang / L. R. Chapman. – N.Y. : Harper and Row, 1993. – 499 p.
11. Spears R. A Dictionary of American Slang / R. Spears. – N.Y. : National Textbook Company, 2004. – 528 p.
12. Wentworth H. Dictionary of American Slang / H. Wentworth, S. B. Flexner. – N.Y. : Thomas Y. Crowell, 1995. – 766 p.

Гонта И. А. Адъективные композиты английского языка с метафорическим значением и проблема их перевода.

В статье рассматриваются самые продуктивные морфологические модели формирования метафорически переосмысленных композит-прилагательных, возникших в американском сленге, предлагаются принципы и примеры их адекватного перевода с учетом их прагматического и образного значения.

Ключевые слова: адъективная композит-метафора.

Honta Ihor. The adjective compounds of the English language and the problem of their translation.

The article highlights the most productive morphological models of metaphorical compound adjectives emerged in the American slang, principles and examples of their translation considering their pragmatic and figurative meaning are suggested.

Keywords: adjective compound metaphor.

Григораш А. М.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

СПІВВІДНОШЕННЯ НЕЙТРАЛЬНИХ ТА ЕМОЦІЙНО ЗАБАРВЛЕНИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ В УКРАЇНСЬКОМУ БІОГРАФІЧНОМУ РОМАНІ (НА МАТЕРІАЛІ КНИГИ В. В. ВРУБЛЕВСЬКОЇ “ШАРІТКА З РУНГУ”)

У статті досліджується співвідношення нейтральних та емоційно забарвлених фразеологічних одиниць в українському біографічному романі. Особлива увага приділяється найбільш характерним для української мови стійким сполукам з базовим компонентом *душа*. Зокрема, виявлено п'ять продуктивних метафоричних моделей таких фразеологізмів, притаманних як авторському мовленні, так і мовленні персонажів книги.

Ключові слова: нейтральні фразеологізми, емоційно забарвлені стійкі сполуки, метафорична модель, авторська мова, мова персонажів, український біографічний роман.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Окремим напрямом у сучасній біографічній літературі вважаємо твори, у яких документ поєднується з авторським баченням героїні, її життєвої та літературної долі. Яскравим прикладом втілення цієї концепції є біографічний роман В. В. Врублевської “Шарітка з Рунгу”, присвячений прекрасній і своєрідній українській письменниці Ользі Кобилянській.

Основною метою статті є виявлення та опис фразеологічних одиниць, нейтральних та емоційно забарвлених, виявлених як у мові автора, так і дійових осіб, в українському біографічному романі В. В. Врублевської “Шарітка з Рунгу”.

Завданнями статті є: 1) аналіз фразеологічних одиниць нейтрального забарвлення, що притаманні переважно авторській мові в романі; 2) виявлення емоційно забарвлених стійких сполук у тексті роману, зокрема – з базовим